

KRASNIÇ, Daver; (2007). "Çevren" Dergisi'nin Balkan Türkleri Edebiyatındaki Yeri ve Edebi Etkinlikleri (1973-1991), Prizren: BAL-TAM Yay., 412 s., ISBN: 978 9951 8608-7-1

Salih OKUMUŞ-Halime BARIŞ*

Balkanlar Türk tarihi için önemli bir bölgedir. Türklerin Balkanlara yerleşmesi çok eski olmasına rağmen, kalıcı ilişkiler Osmanlı ile sağlanmıştır. Ancak Osmanlı'nın bu coğrafyadan çekilmesi, bölgede yaşayan Türkler için olumsuz gelişmelere zemin hazırlar. Sahipsiz kalan Türkler, hergün yeni bir baskıyla karşılaşır ve azınlık durumuna düşerler. Bu durum, anavatana doğru büyük göçleri başlatır. Ancak Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin kurulması, Türkler açısından yeni bir başlangıç olur. Türkçe resmi dil olarak ilan edilir, başta Türkçe eğitim olmak üzere, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda önemli adımlar atılır. Bu gelişmelerin en çok tezahür ettiği alan basın-yayındır. Bu çerçevede devlet tarafından 1969 yılında

Tan Yayın Şirketi kurulur. Bu şirketin faaliyetlerinden biri de Tan gazetesidir.

1969 - 1999 yılları arasında 30 yıl aralıksız yayımlanan TAN gazetesi, Kosovada yaşayan Türklerin sesi soluğu olur. Tan Gazetesi yayın hayatına girdikten sonra günlük siyasi olayları takip etme, değerlendirme ve bilgilendirme vazifesi görür. Kitleleri etrafında toplayan gazete kaliteli kadrosu ile dergi ve kitap basımında da aktif bir rol oynar. Birçok öykü, şiir, roman, çeviri ve antoloji türlerinde 160 civarında kitap yayımlar. Böylece Balkanlardaki Türk aydınları seslerini duyurma, sanatlarını icra etme imkânı bulurlar. Bunların dışında Kuş (çocuk dergisi), Çığ ve Çevren (edebiyat - sanat) gibi dergileri yayımlar.¹

"Bu çerçevede ilk sayısı 1973 yılının Kasım ayında yayımlanan Çevren dergisi, bölgede oluşan Kosova Türk edebiyatının oluşumunda önemli katkılarda bulunur. Çevren dergisi, "Toplum, Bilim, Yazın ve Sanat Dergisi" ünvanıyla yayımlanır. İlk sayısından 45.

*Asoc. Prof. Dr., Pri tina Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat, Bölümü; Ö renci, Pri tina Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat, Bölümü.

¹ S.Okumu öH.Demir-M.Çoban, öKosova'da Türkçe Yay,mlanan Gazete ve Dergilerö, II. Uluslararası, Dil ve Edebiyat Konferans, (UDEK): Balkanlarada Türkçe, Bildiri Kitab., C.2, s.253ö254, Bedir Üniversitesi, Tiran, Kas,m 2013.

sayısına kadar üç ayda bir, 45. sayısından itibaren ise, iki ayda bir yayımlanır. 75. sayıda derginin sloganı “*Düşün/Kültür Dergisi*” olarak değişir. Bir sonraki sayıda ise, “*Bilim Kültür Dergisi*” adıyla kendini tanımlar. Son sayısına kadar bu şekilde devam eder. Çevren Dergisi, 1992 Aralık ayında 92. sayısı ile yayın hayatına son verir. Ancak derginin bazı sayılarının çift olması nedeniyle toplam 82 adettir.”²

Çevren dergisi muhteva açısından incelendiğinde dil, edebiyat, folklor, mimari, müzik, kültür, sanat, siyaset, toplum ve tarih konularıyla ilgili çok sayıda makale görülür. Ayrıca hikâye, deneme, hatıra, röportaj, tenkit, tanıtım, haber, bildiri, bibliyografya türlerinde zengin içerikli yazılar ile Kosova Türk halk edebiyatının tekerleme, mani, türkü, masal, efsane, deyim ve atasözlerine ait zengin bir malzeme bulunur. Sayfalarını tüm Balkan ülkeleri ve Türkiye’ye açan dergi, bünyesinde 700’ün üzerinde farklı ismi ve eserlerini barındırır. Bu bakımdan Çevren dergisi çok zengin bir içeriğe ve yazar kadrosuna sahiptir. Derginin sayıları incelendiğinde en çok kullanılan edebi tür, şiiirdir. Bu şiiirler öncelikle Kosovalı Türk şiiirlerin kendi yazdığı şiiirlerdir. Ayrıca Yugoslav, Türk, Balkan ve dünya şiiirlerine de yer verilir. 1200’ü aşkın şiiir yayınlanmıştır. Ayrıca Çevren dergisinin Mayıs 1984’te sayı numarası verilmeden çıkarılan bir de “Özel Sayı”sı bulunmaktadır.³

Derginin ilk yayın yönetmeni (sorumlu yazar) Süreyya Yusuf’tur. Sonra sırasıyla Nimetullah Hafız, Arif Bozacı, Enver Baki ve son olarak da İrfan Morina bu görevi üstlenir. Çevren, kitap boyutunda çıkan dergilerdendir. Son sayılara doğru boyutu biraz büyür ama yine de orta boy kitap formatını geçemez. Sayfa sayıları her sayıda değişse de ortalama 100 sayfa civarındadır.⁴

Burada tanıtımını yapmayı amaçladığımız ve Daver Krasnić tarafından hazırlanan “*Çevren Dergisi’nin Balkan Türkleri Edebiyatındaki Yeri ve Edebi Etkinlikleri*” adlı eser, Kosova’da yayımlanan Türkçe gazete ve dergiler bakımından önemli bir çalışmadır. Daha önce İstanbul Üniversitesi’nde yüksek lisans tezi olarak hazırlanan eser, yeniden gözden geçirilerek yayıma hazırlanır. Kitap, Osmanlı’dan günümüze Balkan Türk edebiyatına bir bakışla başlar. Çevren’in bu edebiyatın gelişimindeki rolü ve etkisi anlatıldıktan sonra, (1973-1991) yılları arasında yayımlanan yazıların bibliyografyasına yer verilir.

Eser, önsöz, giriş, üç bölüm, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşur. Eserin önsözü iki sayfadır. Krasnić eserin önsözünde Çevren Dergisinin Balkan Türk Edebiyatındaki yerini tespit etmek istediğini söyleyerek kitabın içeriğinden bahseder. Ayrıca Çevren dergisi ile ilgili çalışma yapan isimlere değinir.

Eserin giriş bölümü üç sayfadan oluşur. Yazar bu bölümde Türk Edebiyatının XIX. yy da yaşadığı yenileşme hareketleri üzerinde durur. Gazete ve dergilerin tarihi serüvenini ele alarak bu sürece katkılarında bahseder.

Eserin ilk bölümü “Balkanlardaki Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış” adını taşır. Yazar, bu bölümde Balkanların dil, tarih, coğrafya, edebiyat ve kültür bakımından geçirdiği evreleri ve Türklerin buna katkılarını ele alır. Göçebe bir hayat süren Türkler,

² Okumus-Demir-Çoban, (2013:257).

³ Okumus-Demir-Çoban, (2013:258).

⁴ Okumus-Demir-Çoban, (2013:257).

buralara IV. yüzyılda İslamiyetle tanışmadan önce boylar halinde gelir. Bu topraklarda devlet kuramazlar fakat yerleşim yerlerine kendi isimlerini verirler. Kosova'da bulunan Peç (İpek) şehri adını Peçeneklerden Makedonya'da bulunan Kumanova şehri de adını Kumanlardan alır. Buralardaki Türk boylarına İslamı yayma görevini Orta Asya'dan gelen Müslüman Türk aydınlar üstlenirler. Türklerin çoğunlukta olduğu mekânlara gelen bu aydınlar halk tarafından kabul görür. Halkın gönlünde yer eden Sarı Saltuk ve Haydar Baba gibi önemli şahsiyetlerin Bosna-Hersek, Makedonya ve Kosova'da manevi makamları bulunmaktadır.⁵

Osmanlının yaklaşık 500 yıl hüküm sürdüğü Balkan coğrafyası, Türk ve İslam kültüründen önemli ölçüde etkilendiği açıktır. Osmanlı ile birlikte yeniden imar edilen bölge, art arda açılan din ve eğitim kurumlarıyla adeta aydınlanma dönemini yaşar. Böylece aramızda yıkılması güç köprüler kurulur. Toplumlar arasındaki sıcak ilişki, dil, kültür ve edebiyata sirayet eder. Türk dili, başta Sırp, Hırvat ve Arnavut dilleri olmak üzere bölgede konuşulan pek çok dile kelime vermeye başlar.⁶ Bu sayede bir yandan bölge Türkleşirken bir yandan sürekli artan bu kültürel alış-veriş ile Türklerin ve Türkçenin buralarda yayılmasına, çok sayıda ünlü yazar, şair ve sanatkârların yetişmesine zemin hazırlar. Mesihî, Suzi, Aşık Çelebi, Nergisi, Yaşar Nabi Nayır, Yahya Kemal, Leskofçalı Galip, Hersekli Arif Hikmet bu isimlerden sadece birkaçıdır.

XIX. yyda Balkanları da içine alan milliyetçilik akımı bu toprakların Osmanlıdan ayrılmasına sebep olur. Türk okulları kapatılır, büyük baskılara maruz kalan Türkler ana dilini evin dışında konuşamaz olur. Bu sıkıntılar göçlere sebebiyet verir. Geride kalanlar, yaşam mücadelesini Türkçeye sarılarak verirler. Osmanlı döneminde kurulan ve geleneksel edebiyat anlayışıyla yoluna devam eden Balkan Türk edebiyatı, Birinci Dünya Savaşından sonra ideolojik akımlardan etkilenir. İkinci Dünya Savaşından sonra ise yönünü batıya çevirerek modern bir edebiyatın neşet etmesine zemin hazırlar. Bu sebeple Balkan sınırları içerisinde kalan Türk edebiyatı başlangıçta taklit ve çeviriden ibarettir.⁷

Yazar ikinci bölümde Çevren dergisi ve bu derginin Balkan Türklerinin kültür hayatındaki yeri başlığı ile bilhassa Osmanlıdan sonra Kosova, Kosova'daki Türkler ve Kosova Edebiyatında olan değişiklikleri ele alır ve Çevren dergisinin yerini tespit eder. İkinci Dünya Savaşından sonra Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, bölgede yaşayan diğer azınlıklar gibi, Türkler de bir takım yeni haklara kavuşur. Makedonya'da Birlik gazetesi ile başlayan bu süreç, ilk kez Türkçe eğitim yapan Tefeyyüz mektebiyle devam eder. Ardından, Türkçe radyo yayınları ve TV programları gelir. Türkçe dergilerin yayımlanması da bölgede yeni bir edebi çevrenin oluşmasına zemin hazırlar. Kosova halkı için ise 1951 yılı dönüm noktasıdır. Bu tarihten sonra Kosova'da önemli gelişmeler yaşanır. Türkçe eğitim veren okullar açılır. Çeşitli kültür, sanat dernekleri kurulur. Türkçe basın yayın hayatı başlar; Türkçe gazete ve dergiler yayımlanır, Buna Prishtina Devlet Radyosu Türkçe haberler ile destek olur. 1969 yılında Tan Gazetesi çıkar. Bir nevi Makedonya'daki Türklerin faaliyetleri Kosova için model olur. 1990'ların başında çıkan ve Yugoslavya'nın

⁵ Altay Suroy Recepo lu, *öKosova'da Türkçe Yayınlar ve Kitaplarö*, Rumeli Kültürü, İstanbul, y.y., 2005, no: 11-12, s.88-91

⁶ Krasniç, (2007:s.19/ Prof. Dr. Necat Birinci, *öSırp, Hırvat, Arnavut ve Makedon Dilleri Üzerine Türkçenin Etkisiö*, İmi Ara tırmalar, İstanbul, İmi Yayma Cemiyeti, 1995, No.1, s.84.).

⁷ Krasniç, (2007:s. 21/ Erman Artun, *öTürk Halk Kültürünün Balaknlardaki Rolüö*, Türk Kültürü, Ankara, Haziran, 2001, No: 458 ,Y, XXXIX, s. 366-370).

parçalanması ile sonuçlanan olaylar, Balkan coğrafyasında yaşayan Türkleri de etkiler. Türkçe resmîyetini kaybeder. Ancak 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi sonucu Türkiye ile iletişim artar bu durum edebiyata da yansır.⁸ Artık Kosova Türkleri ve Edebiyatı için daha rahat günler aydınların kalemîni beklemektedir.

Yazar üçüncü bölümde Çevren dergisindeki edebî faaliyetleri inceler. Derginin kimlik bilgilerine yer verdikten sonra, Çevren dergisinin çıkış amaçları üzerinde durulur. Buna göre yazı kurulu, Yugoslav Edebiyatı ile Türk Edebiyatını aynı dergi altında toplayarak bir dostluk köprüsü kurmayı hedeflediğini söyler. Tan yayını evinin kurulmasıyla tekeli yaklaşım kırılır ve Türk yazarlar sansüre uğramadan yazılarını yayınlama imkânı bulur. Çevren dergisi Kosovalı okuyuculara Yugoslavyalı ve Türkiyeli yazarları tanıtırken Türkiyeli okuyuculara da hem Yugoslavyalı hem de Kosovalı yazarları tanıtır. Türk dünyasındaki önemli isim ve liderler hakkında yapılan çalışmaları yayımlar. Ayrıca Türkiye ve Dünya'dan birçok ünlü şairin katıldığı Uluslararası Struga Şiir Festivali'nde Altın Çelenk ödülü Fazıl Hüsnü Dağlarca'ya verilir. Bu da Çevren dergisinin kurmak istediği dostluk köprüsünün somut bir örneğidir. Zengin bir içeriğe ve geniş bir yelpazeye sahip olan Çevren dergisi yayın hayatı boyunca 700'ün üstünde farklı isme yer vererek bir rekora imza atar.⁹

Sonuç bölümünde yazar, Türklerin bu topraklara geliş sürecini anlattıktan sonra, kalıcı ilişkilerin Osmanlı ile sağlandığını ifade eder. Ayrıca, Osmanlı'nın bu topraklardan çekilmesinden sonra Türkçenin ve Türk halkının çektiği sıkıntıları dile getirir. Ayrıca Çevren dergisinin içeriği ile ilgili değerlendirmeler yapar. Çevren'in toplumsal değişme ve gelişmeye ayak uyduran bir dergi olduğunu vurgulandıktan sonra, bilhassa Kosova yerel ağızları üzerine yaptığı incelemelere dikkat çeker. Kültür, edebiyat ve sanat alanındaki çalışmalardan başka, son yıllarda bölgede konuşulan dillerin sorunları ile Türkoloji bilim dalına yönelik çalışmalara ağırlık verdiğini söyler.

Eserin Kaynakça bölümü üç buçuk sayfadan oluşur. Bu bölümde toplam 52 adet kaynağa yer verilir. Bu dipnotlara bakıldığında yazarın kapsamlı bir araştırma yaptığı ve hem Balkan hem de Türk Edebiyatından birçok isimden faydalandığı anlaşılır.

Ekler bölümü çalışmanın asıl ağırlık noktasıdır. Hacim bakımından eserin üçte ikisinden fazlasını kapsar. 412 sayfalık eserin, yaklaşık 344 sayfası bu bölüme ayrılır. Bu bakımdan eserin, aslında telif ve bibliyografya olmak üzere iki bölümden oluştuğu söylenebilir. Ekler de kendi içerisinde iki bölümden oluşur. İlk bölümde, (1973-1991) yılları arasında yayımlanan yazıların yazar isimlerine göre alfabetik olarak tasnifi yapılır ve sonuna imzasız yazılar eklenir. İkinci bölümde, Çevren dergisindeki yazılar türlerine göre yeniden tasnif edilir. Bu bölümde, bibliyografya, bildirimler, biyografi, deneme, günlük, haber, hatıra, hikâye, inceleme, konferans, makale, oyun, radyo dram, röportaj, roman, şiir, tanıtım, tenkit, masal, türkü, mani, atasözleri-deyimler, ninni-tekerleme, bilmece ve fıkra başlıkları bulunur. Bu başlıklar içerisinde çeviri yazılar ve makalelere ayrıca değinmek gerekir. Çeviri yazılarda (tercümeler), biyografi, deneme, haber, hatıra, hikâye, inceleme, makale, manzum hikâye, oyun, roman, şiir, tanıtım, tenkit ve deneme; makalelerde ise, dil, edebiyat, felsefe, folklor, kültür, mimari, müzik, sanat, siyaset, tiyatro

⁸ Okumus-Demir-Çoban, (2013:253).

⁹ Krasniç, (2007:51).

ve toplum alt başlıkları kullanılır. Çeviri yazıların çokça yer alması sanırım farklı kültürleri bir araya getirmek arzusundandır. Makalelerde bu kadar geniş bir tema ve zengin yazar kadrosunun bulunması da, Çevren dergisinin ne kadar önemli bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan ekler bölümü dikkatlice incelendiğinde, derginin dünya, Balkan ve Türk edebiyatından beslenerek okuyucularına zengin bir kaynak sunduğu açıkça görülecektir.

Sonuç olarak, Balkan Türk Edebiyatının bir parçası olan Kosova Türk Edebiyatı üzerine yapılan bu çalışma ileride Balkan Türk Edebiyatı ile ilgili araştırma yapacaklara kaynak olacak niteliktedir. Bu değerli eseri, bizlere kazandıran Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi'ne teşekkürlerimizi sunar, bu tarz eserlerin çoğalmasına yönelik samimi dileklerimizi ifade etmek isteriz. Umarız Balkan Türk edebiyatı, bir gün beslendiği bu kaynaklara ufuk olmayı başarabilir.